

Skrivne igre

1. Začetek

Naj nam bo resnica kot vseobsežna veljava univerzuma še tako nedostopna, na dosegu imamo veliko malih, posamičnih resnic, tistih v vsakdanjem pomenu besede. Da naprimer ugotovimo, ali nam je prodajalka v trgovini vrnila dovolj denarja, niso potrebna nikakršna filozofska poglobljanja. Tudi v primerih, ko nam, denimo tujcu, kdo govori kaj zelo slabega o svojem prijatelju, nam je brez etičnih forumov ali sodbe sodišča lahko kar precej jasno, koliko je tak odnos v resnici vreden. Če nam kdo ne odpre vrat, temveč le skozi kukalo opazuje, kdo smo in kdo nismo, pa se naposled potuhne, nam s tem prav tako, morda nehote, vendar z gotovim učinkom sporoča, koliko mu pomenimo. In naposled so tu tudi razni primeri avtodetekcije – če gremo naprimer po ulici mimo berača, ne da bi ga pogledali v oči, vemo le mi sami, da nas je v tistem trenutku nemara nekoliko sram. To so običajne, vsakodnevne stvari. Vsakdanje resnice, ki se vsaj tuintam razkrivajo izza vsakdanjih malih skritih iger.

S pojmom skrivne igre pa želim označiti nekoliko bolj kompleksna dogajanja – in pri tem se bo nabralo in pokazalo kar nekaj prav zanimivo različnih stvari. Najprej so tu dejanske, formalne igre, ki navidez ne služijo ničemu drugemu kot zabavi, vendar pa je v njih včasih skrita precej pomembna funkcionalnost, ki se je udeleženci morebiti kdaj zavejo –

morda tudi kdaj mnogo pozneje –, ali pa sploh nikoli. In vendar deluje. Potem so tu, na malce drugi strani, tiste igre, ki v resnici sploh niso toliko samo igre kot pa poskusi – spet: bodisi zavestni bodisi nezavedni – doseganja ali manifestacije moči. Še naprej od teh imamo tiste, katerih igralci se že odlično zavedajo – in mirne duše in vesti po potrebi tudi na glas povedo –, da to niso več nikakršne igre, marveč se tako kvečjemu imenujejo, in so dejansko modeli stvarnosti, katerih osnovni eksplicitni namen je obvladovanje resničnosti; no prava igra se tu šele začne: resničnost je namreč tako igriva, da se ne pusti prav zlahka ujeti, in ima marsikoga od teh resnicolovcev lahko kar precej za norca. Zato pa – to se dogaja še za nadaljnjih nekaj svetov drugje – kakor hitro se nekdo avtentično zave, da je vse skupaj pač ena sama igra, toda v njej še naprej pošteno vztraja – bi morda težko našli modreca, ki bi bil kdajkoli prišel še kam dlje.

Pri tem in okrog vsega tega bom spregovoril o raznovrstnih temah, od majcenih in nepomembnih do globokoumno širnih, in nazaj in spet in drugam, in pogovor ohranjal na različnih ravneh – od osebne do teoretske; in ta kombinacija vsebin bi se, verjamem, prav vsakomur, ki bi mu jo vnaprej naštel, morala zdeti divje prismuknjena. Taka je pač ta, moja igra. *You never know what is enough unless you know what is more than enough.*

2. Druga resničnost

Navidezni ambienti

Človeški analitični in ustvarjalni um si je zamislil in izdelal še nekaj obsežnejšega in zapletenejšega, kot so le posamezne interpretacije resnice oziroma resničnosti – namreč resničnost samo. Novo, navrženo, virtualno. V njej srečujemo gibljive tridimenzionalne slike raznih prostorov, predmetov iz nežive narave in človeških artefaktov, nemalokrat pa tudi podobe realnih oziroma po drugi strani docela izmišljenih živih bitij. Zlasti če govorimo o računalniških igrah, najpogosteje velja, da se proti tamkajšnjim kreaturam bodisi borimo bodisi jim pomagamo; še najbolj smiselno pa je vse skupaj seveda, če teče ta pomoč v obratno smer – kar pa ni več le igra, temveč bodisi učenje ali pa še kakšna nadaljnja oblika ustvarjalnosti.

A tudi pri vseh tovrstno simuliranih bitjih še ne moremo govoriti o kakšni zelo izdatni zvezi z zunanjim življenjem, kajti organizmi iz teh programov se načelno ne razmnožujejo. Nekaj drugega pa velja, če se zagledamo v neke drugačne oblike umetnih svetov – katerih že sam najosnovnejši namen je vzpostavljanje čim ustrežnejših paralel z življenjem na Zemlji.

Umetno življenje

Raziskovalci se že več kot desetletje učinkovito ukvarjajo s programiranjem umetnega življenja. To oblikujejo virtualne bitnosti, ki jih lahko vidimo na zaslonu kot takšne ali drugačne stvore; lahko pa vse skupaj poteka tudi le v našim očem skriti procesorski notranjosti računalnika, ki nam na določenih točkah pač navzven poroča o trenutnih dogajanjih oziroma končnih izidih. Obstoje te bitnosti, njihovo ravnanje in reprodukcijo opredeljujejo algoritmi, zaporedja računalniških ukazov. Najuspešnejši med temi virtualnimi organizmi – se pravi tisti z najučinkovitejšimi recepturami za ravnanje, preživijo in imajo nato v nadaljnjih generacijah več svojih predstavnikov. V teh simulacijah evolucije so kajpada upoštewane tudi mutacije algoritmov, tako da se nekateri čez čas docela spremenijo glede na prvotno načrtovanje njihovih človeških stvarnikov, programerjev.

Iz igre v uporabnost

In tako so ti prišli na idejo, da bi to, kar je bila do tedaj pravzaprav vendarle samo igra, četudi znanstveno zanimiva in koristna za poskuse razumevanja življenja, uporabili v še bolj oprijemljivem smislu. Praktična vrednost se je pokazala na področju izdelave posameznih najzapletenejših uporabniških programov, ki so jih programerji dotlej lahko sestavljali le najbolj mukoma; od takrat naprej pa nekaterih programov ne izdelujejo več po svojem ustaljenem postopku, torej analitično in kognicijsko, klasično programersko, marveč po novem – evolucijsko.

Populaciji naključnih algoritmov kot konkretno nalogo zastavijo tisti svoj povsem realni problem – in v prvi generaciji ga seveda prav nobeden med njimi niti približno ni sposoben rešiti. Toda nekateri se vendarle pokažejo kot relativno vsaj malce ustreznejši od drugih. Z imitacijo naravne selekcije nato najuspešnejšim med temi bitnostmi omogočijo reprodukcijo, vključno z rekombinacijo in mutacijami, medtem ko so nesposobni avtomatično izločeni. V najkrajšem času je računalnik zmožen izvesti na tisoče in tisoče generacijskih prehodov – in na koncu priti do optimalne rešitve. Te so praviloma tako dodelane, da tudi sam programer ne more več razumeti nastalih, nadvse učinkovitih algoritmov.

Igrače igrač

Že v tem trenutku smo torej na stopnji, ko smo ustvarili kognicijske kapacitete, ki jim nismo več kos. Napovedi futurologov, da nas bo računalnik presegel v vseh mentalnih lastnostih, se uresničujejo z veliko hitrostjo. Glede na trditve

evolucijskih psihologov, ki so le logično podaljšane Darwinove zamisli – s katerimi se strinja glavnina svetovne inteligence –, je vse skupaj docela pričakovano in smiselno. Vsak hip se lahko v umetnem življenju pojavijo tudi čustva, pa tudi vse druge emergentne lastnosti razvitega živčnega sistema. Omogočiti jim je treba le manevrski prostor. Če si tega seveda zares želimo; kajti resno vprašanje je, ali nas ne bi ti naši proizvodi že v najkrajšem času po svojem prodoru v realni svet tudi ročno pospravili z njega. Ali pa bi nas morda ohranili – za svoje igrače.

Četudi bi bila namreč ta bitja celo duhovno, moralnostno razvitejša od nas, nam iz svojih lastnih preživetvenih interesov ne bi mogla oziroma smela dopustiti možnosti, da bi jih mi še naprej nadzorovali in po želji tudi izključili – kajti človek bi, na tej stopnji, kot je in kot lep čas tudi še bo, to prav gotovo tudi storil. Ne le, da pri nas velja tisto načelo *mors tua – vita mea*, ki je še razmeroma prav blago okrutno; obstajajo tudi veliko manj racionalni in izrazito nasilnejši življenjski nazori posameznikov, seveda še zlasti tistih, ki jim je manifestna politična oblast toliko bolj pri srcu kot drugim in je torej toliko bolj verjetno, da se bodo do nje kdaj vsaj v nekem omejenem obsegu tudi dokopali. Kako bi jim pravzaprav sploh lahko zares zamerili: v svoji omejenosti pač počnejo tisto, za kar jih je evolucija usposobila. Konec koncev – načelo samoohranitve in prevladovanja nad drugimi velja z le redkimi res najsvetejšimi izjemami tudi v najbolj civiliziranih okoljih in okoliščinah. In pri tem sploh ne čisto nazadnje tudi pri tako nedolžnih in prijetnih stvarcah, kot so razvedrilne igre.

3. Kvizovska zakotja

Osebno gledišče

Osebno sem se vse življenje navduševal nad kvizom. V ednini – zato, ker velja moja vrhovno pozitivna naravnost pravzaprav samemu fenomenu, v Byronovem smislu: verujem v to, da so, čeprav jih nisem našel v teku let.

In danes? Če bi trdil, da imamo v naši deželici končno neki tv kviz, ki s svojo ravno vsaj ne žali gledalca, bi bil po mnenju kakega malo hujšega intelektualca najbrž še vedno preblag. Sam sem sprijaznjen oziroma zelo zadovoljen že s tem, če v okviru tovrstne oddaje nikjer in nikakor ne pride do zahteve in niti do možnosti, da bi se kandidati vnaprej pripravili na kakšno temo – s čimer bi bila namreč gledalcu odvzeta možnost realne primerjave med nastopajočimi in seboj; in še huje: tudi samim tekmovalcem vzeta precejšnja mera zelo osnovnega človeškega dostojanstva, saj bi se po sili prelevili v navadne piflarje.

Tako se, če sem le doma, ob delavnikih pod večer z veseljem

usedem pred televizijski zaslon in primerjam svoje umske zmogljivosti s tistimi, ki jih premorejo vsakokratni trije kandidati v studiu naše popularne privatne tv družbe. Kakšni so izidi teh mojih zasebnih iger, je pri tem morebiti malo manj pomembno; in še bolj gotovo kot to velja tudi, da tole tukaj ni najprimernejše mesto za razpravo o tem, kako bi bilo naprimer treba nagnati tistega izmed sestavljalcev vprašanj, ki vztraja na predšolski ravni; in kako bi bilo treba nekako le spremeniti način prijavljanja za odgovor, spričo katerega – še zlasti ob vprašanih pravkar omenjenega dometa – odpade vsakršna pozitivna umska selekcija in prevlada druga, negativna: kdo bo, s svojim furioznim pritiskanjem na gumb, najbolj kršil osnovna načela kulture.

Razsežnost povrhu

Ne. Veliko bolj zanimiva kot vse to, sploh pa v pričujočem okviru edino relevantna tema se mi namreč zdi: tista skrivnostna sila, ki, zavita v sistemu točkovanja, lebdi nad zadnjim, odločilnim krogom dogajanja. Če vodilni tekmovalec le ni neznansko daleč spredaj, je tu namreč z enim samim odgovorom mogoče spremeniti vse. Vsakdo izmed treh sam določi, za koliko bo odgovarjal (pri nezadovoljivem odgovoru se vloženi znesek kajpak odšteje) – in sicer izbira med večkratniki števila 500, številka pa ne sme presegrati njegovega dotlejšnjega izkupička, ki ga je postopoma nabiral v prvih treh krogih. Zanimivo postane, kadar imamo pred zadnjo igro vsaj dva tekmovalca z dobrim rezultatom. Takrat o končnem zmagovalcu ne odloča le pravilnost zadnjega odgovora, marveč tudi višina vloženga zneska točk; dotlej vodilni lahko torej kljub pravilnemu odgovoru ostane brez zmage.

Pri tem odločanju o višini vloge že imenitno delujejo zakonitosti pokerskih zakotij, kjer je treba znati v nekaj trenutkih oceniti celotno stanje. Po eni strani moraš ustrezno ovrednotiti mentalne sposobnosti nasprotnika v razmerju do svojih lastnih, po drugi vajino emocionalno naravnanoost in duševno stabilnost, naposled pa tudi ustrezno zrcalno sliko, se pravi njegovo tovrstno presojanje o tebi kot njegovem nasprotniku. Vse skupaj se zgodi spontano, na nezavedni, intuitivski ravni. Ali pa tudi ne.

Neznana moč teorije

Nekoč se je pripetilo, da sta bila pred zadnjim vprašanjem dva tekmovalca poravnana pri 1600 točkah, tretji s svojimi 700 točkami pa tudi še ni bil povsem brez možnosti, in to celo v primeru, da ne bi vedel odgovora – kajpak bi bil prvi pogoj ta, da tudi tekmeča ne bi znala odgovoriti. On bi izgubil 500 točk, onadva pa nemara celo po 1500 – do takega tveganja bi ju namreč zlahka prignala njun vzajemen strah drug pred drugim oziroma

medsebojno nezaupanje. Toda ker gresta v primeru delitve zmage naprej oba tekmovalca, ne bi bilo nobenemu od njiju potrebno tvegati več kot minimalnih 500 točk. Če bi torej vsak zase ravnala racionalno, bi se oba izognila sistemski pasti, ki ju je čakala onstran konkretne vsebine zastavljenega vprašanja. Čeprav najbrž nobeden ni poznal tega skrivnostnega orožja z imenom teorija iger, je eden vendarle vsaj intuitivno izbral zmagovito pot.

4. Onstran teorije

Vsak med nami igra sleherni dan raznotere igre – ne le na eventualnih kvizih in drugih tekmovanjih, temveč tudi v službi, v partnerstvu, družini in celo med iskrenimi prijatelji. Večina nezavedno. Nekateri pa so tudi pravi matematični mojstri življenja.

No, teorija iger, tako kot čisto vsaka druga teorija, ki s svojo razlago količkaj poenostavlja kompleksnost življenja oziroma sveta, temelji na tem, da posamezne manj pomembne vidike resničnosti pač odmišlja, tiste pomembnejše pa izpostavi in iz njih potegne nekakšno posplošeno trditev. Temu postopku pravimo tudi indukcija. Čim intenzivnejša je omenjena posplošitev, se pravi, čim več postranskih stvari smo odklestili – toliko bolj fascinantna se lahko zdi napovednost teorije. In toliko bolj mogoče je, da se bo v nekaterih svojih predvidevanjih grdo usekala.

Vprašljiva dilema

V teoriji iger je, vsaj kar zadeva njen biološko evolucijski vidik, svoj čas docela prevladovala ena sama izmed sicer več različnih teoretskih variant iger, zapornikova dilema. Koncept je že tako splošno znan, da ga na tem mestu nima smisla že ne vem katerič podrobno razlagati – bistvo pa izhaja iz situacije dveh zapornikov, ki ju ločeno zaslišujejo in je vsak od njiju v položaju, ko lahko drugega bodisi potunka ali pa je z njim solidaren in molči. Pri tem nam seveda ne gre za problematiko kriminalitete, penologije ali nemara celo človekovih pravic, marveč je za nas pomemben sam princip medsebojnega sodelovanja oziroma nesodelovanja, ki ga je mogoče posplošeno prenesti na številne druge primere in razna druga področja.

Zadeva je bila dolga leta sila fascinantna tudi v zvezi s poskusi modeliranja in razlage živalskega obnašanja. Gotovo je obstajal marsikdo, ki je bil prepričan, da je s tem modelom mogoče razložiti prav vse oblike vedenja živih bitij, vključno seveda s človekovim. Odkrili so, da si naprimer opice ali pa antilope med seboj trebijo kožne parazite dejansko po njenih načelih, in naleteli so tudi na vampirje, ki po potrebi paroma drug drugemu darujejo zaužito kri; in še nekaj drugih podobnih primerov obstaja. Pri tem

pa se je obenem tudi vse bolj kazalo, da je stvar precej bolj omejena, kot so si mislili, in da je, resnici na ljubo, med živalskimi vrstami treba malodane z lučjo pri belem dnevu iskati primere, kjer klasična oblika tega modela zares drži. Če že nič drugega, so številčne vrednosti izidov v naravi lahko različne in – če so sploh ugotovljive – ponavadi silno drugačne od predvidenih v originalni numerični obliki zapornikove dileme.

Samoironična tragedija

Tudi to, da bi vse obstoječe, nadvse kompleksno obnašanje med bitji šli reducirat na eno samo obliko razmerja med dvema osebkoma, je kajpak odločno prehud poskus simplifikacije. Že če si predstavljamo tri ali štiri udeležence v hkratni igri, kjer v praksi igralcu zaradi okoliščin včasih pač ni dano kaznovati točno določenega nesodelujočega udeleženca, je koncept zapornikove dileme docela neučinkovit. Za primere, ko je udeleženih po več osebkov, se je pričel že pred desetletji uporabljati razširjen koncept, ki pa že s svojo tako rekoč avtoironično poimenovanostjo jasno nakazuje razmeroma veliko stopnjo neučinkovitosti oziroma utopičnosti v tovrstnem modeliranju. Imenuje se namreč: *tragedija solastnikov*.

Najznamenitejši primer tega koncepta je pašnik, ki pripada neki ruralni skupnosti posameznih živinorejcev. Če se bodo na njem zvrstili vsi, torej vsak s svojo čredo, in ga vsak po svoje izkoriščali v lastno individualno korist, se bo kaj kmalu zgodilo to, da bo od preobremenjenosti z govejimi želodci, parklji in blatom ostal požrt, poteptan, zamazan (namesto meni sicer všečnejše, toda etimološko na tem mestu neprimerne besede: zasvinjan) in uničen. V skupnem interesu je torej, da tega ne storijo. A interes vsakega posameznika je čisto drugačen: da bi on sam tam vendarle pasel svoje živali.

Med civiliziranimi ljudmi je do rešitve seveda mogoče priti – s takimi ali drugačnimi dogovori o prerazporeditvi dobrin, o zunanjem nadzoru nad tem, da ne bi kdo nemara skrivaj vodil tjakaj svoje črede na pašo, in tako dalje. Toda to je že čisto druga zgodba, racionalistična nadgradnja – ki je v vseh tistih primerih, za katere je bil koncept vzpostavljen, ni mogoče izpeljati; in takšnih primerov je v naravi in tudi človeškem vsakdanjem življenju v resnici vse polno. Navsezadnje – tudi zapornika, ki bi se med seboj lahko dogovarjala, sploh ne bi bila več udeležena v zapornikovi dilemi.

Nadaljnji razmiki zaporskih zidov

Narava pa je stvari še nadalje zakomplicirala, tako da od predvidenega obrazca odstopajo tudi še po drugih straneh. Obravnavani koncept zapornikove dileme namreč predvideva, da sebično dejanje nujno pelje v najboljši trenutni izkupiček zase – a

kaj, če je naprimer korist za drugega neločljiva od naše koristi, ali če je celo nujen pogoj zanjo? Le pomislimo na samca in samico na samotnem otoku. In tako naprej. Že pri živalih je stvar močno kompleksnejša, kot ji je moč slediti s takšnim pristopom; koliko hujše pa je vse skupaj šele pri človeku, kjer so še toliko bolj izrazito vključena razna čustva, ki se raztezajo vse od hudobije, preko nevoščljivosti pa skozi nevtralnost in do privoščljivosti, empatije ter navsezadnje še skrajne nesebičnosti.

Pa tudi to še vedno ni čisto vse. Tudi sama koncepta ravnanja 'sodeluj' ali 'ne sodeluj' nista edina možna. Vsaj dve dodatni možnosti mi padata na misel. Poleg 'ne sodeluj z nasprotnikom' lahko tudi 'sploh ne sodeluj v sami igri, temveč se umakni, še preden bi stopil na prizorišče' – s tem namreč povsem onemogočiš nasprotniku, da te izigra. In četrta 'kaznuj'. Primer: če se ti prijatelj izneveri, bi 'ne sodeluj' pomenilo, da v naslednjem koraku povесиš nos in z njim ne komuniciraš v prijateljskem smislu; 'kaznuj' pa bi pomenilo, da ga naprimer ozmerjaš ali osramotiš celo pred drugimi. Formalno bi opisano dopolnitev teorije iger v kvantitativno smer lahko poleg doslej obstoječih vrednosti 0 in 1, ki označujeta nesodelovanje in sodelovanje, označili s simbolom (-) za primer popolnega odstopa od igre; oziroma z vrednostmi (-1) ali po potrebi tudi (-2) oziroma poljubno nadaljnje negativno število – za primere manj ali bolj drastičnega kaznovanja nasprotnika.

Ptičja perspektiva

V svojih esejih dokaj poredko citiram, in še takrat to storim v glavnem z namenom, da predstavim kakšno posebno dodatno, na novo ven potegnjeno pomenljivost danega besedila. In še en možen povod je: da se iz tiste podlage nato odrinem v kakšno nadaljnjo smer. Ad informandum.

Nekaj izhodišč v zvezi z zgoraj zapisanimi opazkami, ki se nanašajo na teorijo iger, sem dobil v neki zanimivi knjigi, ki se strokovno izčrpno ukvarja s to isto teorijo in njeno polivalentno uporabnostjo, se pravi tudi njenimi razširitvami na področje etike. Najbolj pa me je avtor Binmore razveselil z majceno potezo, ko je pod neko tabelo, ki prikazuje modele posameznih iger, v angleščini imenovanih *hawk-dove* in pa *chicken*, dal naslov Ornitologija. To nima namreč prav nikakršne racionalne zveze s svojo zelo tehtno vsebino, temveč je izključno znak avtorjeve hudomušnosti in, navzlic vsemu, samoironične distance do zapisanega.

Zaplanska velezgodba

Konkretna, zgoraj navedena zamisel v zvezi z odstopom od same igre ali pa izrazitim kaznovanjem drugega udeleženca se mi je

v glavi oblikovala pred meseci na Zaplani. V zvezi s tem se je pripetila naslednja majhna reč, ki bi jo do danes, če si je takrat ne bi bil zapisal, že zdavnaj pozabil. Takrat pa se mi je zdela, nasprotno, velika, in sem bil nanjo ponosen kot na le redkokatero domislico.

Do nje sem prišel skozi praktično dogajanje: svojo punco, s katero sem tam gori preživel tiste dni, sem v zvezi s kaj vem že čim malce strogo prijel – po domače se temu reče nahrulil – in bil povrh še naprej dokaj čemeran. Ko je videla, kako stvari potekajo, je – prav to pragmatično modrost, ki je moji trmasti naturi karseda tuja, pri njej nadvse cenim – postala zelo simpatična. In seveda sem tudi sam v nekaj trenutkih odvrigel masko resnobe in postal vesel.

Pri tem sem v glavi tudi že razvijal zgoraj opisano teoretsko kompozicijo. In bil zaradi nje še bolj vesel; in zaradi tega, ker je vse skupaj nastalo v tako nepričakovanih okoliščinah in ker sem prav iz vsega tega vse skupaj sploh izvlekel, še toliko bolj. Vesel zaradi veselja nad veseljem... Kot bi rekla moja mati, samemu sebi sem se čudil, kako pameten sem. Reč je silila kar v nekakšno, kajpada trapasto in nekritično neskončnost; a seveda – vse kaj drugega kot trajajočo. Kajti zadeva se je iz tega samospodbujajočega se kroga teorije in zadovoljstva zelo v kratkem izlila v zunanji svet: navzoči osebi (ki včasih poskuša dajati vtis, da ji takšnale neimenovanost prija) sem ves sijoč začel govoriti, kako sem dobil neko imenitno idejo, in predvsem, na kako izjemno navdušujoč način, da kaj takega že dolgo ne, namreč vse od tistega dogodka v zvezi z Danielom – ki se ga bo moj zvesti bralec najbrž spomnil: nanašal se je na omenjenega pevca in sorodstvo z njim, iz česar sem potem razvil in postavil neko svojsko genetskofilozofsko tezo, za katero še danes ne vem čisto dobro, ali je resna ali le hudomušna...

Vesel in poln lastne pomembnosti v zvezi s tem načinom, s to potjo do ideje, ki mi je bila in kakršna mi je tudi načelno vselej všeč toliko ali pa še bolj kot sama ideja – pa sem doživel prav čuden sprejem: oseba me sploh ni vprašala, kaj je ta ideja! Potem sem ji rekel, da je pač prismuk, in ko je potem začela radovedno spraševati, kaj vendar je ta ideja, in ko sem ji stvar na njeno prigovarjanje naposled blagovolil razložiti, ni pokazala niti najmanjšega navdušenja nad njo, in potem sem bil spet malo nejevoljen. Življenje.

Nematematizljivost kot vrednota

Če bi bilo življenje v resnici povsem spravljivo v račune in obrazce, potem bi marsikateri matematik – in sploh pozitivistično vzmerjen in oborožen intelektualec – v materialističnem smislu pojma najbrž veliko bolje živel. Po drugi strani pa bi si v takem svetu skrajne determiniranosti vsakdo kaj kmalu zaželel nazaj v

prejšnjo negotovost. Že stari Grki so razmišljali o teh vprašanih in se v odgovarjanju nanje opredeljevali tako kot mi v tukajšnji hipotetični situaciji – na to temo je ustvarjena naprimer zgodba o Prometeju, dobričini, ki je ljudem zabilisal pogled v njihovo usodo. Pri nas se je tudi Prešeren pridušal, in sicer v svojem *mottu*, da si želi nazaj svojo nekdanjo negotovost – upanje in strah. Ob le malce poglobljenem razmisleku je bolj ali manj vsakomur na dlani, da je naše življenje gotovo precej lepše takšno, kakršno je – skoraj popolnoma nespravljivo na številke in močno nepredvidljivo.

5. Kljubovanje

Na drugi strani od računarjev obstajajo tudi taki, krasni primerki bitij, ki pogosto, rekli bi lahko: celo večji del svojega obstoja, sploh ne igrajo tiste najosnovnejše, evolucijske igre. Igrajo pa seveda kakšne druge, vendar lastnoročno izbrane. Življenje je pač nekoliko bolj komplicirano, kot ga je mogoče razumeti z redukcionističnim principom vsega dveh vrst replikatorjev, postuliranih osnovnih enot dednosti in kulture – gena in mema. Človek se namreč tako enemu kot drugemu včasih upira že v svoji spontanosti in povsem nevede; lahko pa se zadeve loteva tudi z voljo, od katere nemara na koncu ostane celo ena sama čista trdoglavost – ki znabiti škoduje prav vsemu in vsem; toda še vedno je tu dejstvo, da je pri tem nadvse učinkovita. Če je obravnavana poteza splošna značajska lastnost nekega bitja, lahko govorimo kar o kljubovalnosti; če pa nas zanima samo trenutno dejanje oziroma tudi večkrat ponavljajoče se dogajanje, je na mestu uporaba besede *kljubovanje*.

Oblike vedenja

Kljubovanje je v nekoliko bolj specifičnem smislu ena izmed štirih osnovnih oblik obnašanja – pač po neki klasifikaciji, ki vedenje bitij razvršča glede na škodo ali korist bodisi zase bodisi za bližnjega. Vse štiri so nam dobro znane iz vsakdanjega življenja: tisti, ki prinaša korist obema stranema, pravimo sodelovanje; sebičnost je ime obliki vedenja, ki je usmerjena v lastno korist na račun drugega; razdajanju v škodo sebi in korist drugemu pa rečemo altruizem. Pravkar predstavljene tri oblike vedenja, četudi so si tako v ontološkem kot v etičkem smislu še kako različne, imajo neko pomembno skupno lastnost: tako rekoč že na prvi pogled so vsaka po svoje videti smiselne. Prva in druga pri tem sploh ne potrebujeta niti razlage, saj je korist za samega izvajalca – obnašalca – dovolj dober razlog za njuno obstajanje in izvajanje.

Večni altruizem

Altruizem je bolj problematičen in, pošteno povedano, iz enega samega zornega kota najbrž na veke vekov ne čisto do konca pojasnljiv pojav. A kakršne so stvari videti zdaj, sta njegovi osrednji dve komponenti vendarle evlucijsko osmišljeni: gre bodisi za pravo organizemsko nesebičnost, ki pa temelji na sebičnosti gena – ta pač skrbi za lastne odtise v sorodnikih danega osebk; druga možnost pa je ta, da je altruistično vedenje posameznika do nekoga, ki sploh ni nujno njegov sorodnik, le prvi (resda dobrohotni in nemara tudi izvenzavestni, neračunovodski) korak (vendar pa) v vsaj potencialno nadaljnji verigi njunega recipročnega sodelovanja; ali pa ena od stopnic na piedestal družbene pomembnosti. Vse, kar je onstran obeh principov, je v vsakdanje dobrohotnem jeziku transcendenca ali svetost, v evlucijsko tehničnem pa manipuliranost ali nesmisel. Odvisno torej od samega opazovalca – od njegove poti in njegovega cilja.

Pri mejah evlucije

V primeru brezosebne in egocentrične vrednotenja dohodkov in izgub ni med altruizmom in kljubovanjem sploh nobene razlike. Osrednji agens je v obeh primerih na škodi, in to bolj ali manj po lastni krivdi ali celo zavestni izbiri. Vendar pa skoraj nobena realna življenjska situacija ni te vrste, da bi bilo za osrednjega igralca docela nepomembno, kaj se dogaja v njegovem okolju. Obstajata dve zelo različni podobi, v katerih se kaže ta prepletenost odnosov. Na eni strani drži, vsaj za večino racionalnih živih bitij, da se nekako ni mogoče počutiti zares dobro, če nekdo v tvoji bližini trpi. Tovrstno čutenje vodi torej v dejanja, povezana z altruizmom. Po drugi strani pa je zelo res tudi to, da pozitivne prvine, s katerimi se lahko pohvali posameznik, pridejo do izraza samo v primeru, ko jih drugi člani populacije niso deležni. Tovrstna konkurenca med osebk poteka torej na podlagi načela relativnosti – ne, kdo ima dovolj zase, temveč, kdo ima več kot drugi. In tu se lahko zgodi, da je nekdo pripravljen tudi na potezo, ki povzroči, da sam izgubi precejšen del svojega – le da bo hkrati s tem njegov sosed izgubil še več.

Tako kot ima altruizem svoje evlucijske razlage, ki ga vsaj delno oziroma pretežno pokrivajo, velja tudi v zvezi s kljubovanjem, da ima stvar v določeni meri svojo evlucijsko logiko. Zakaj ni dovolj imeti toliko, kot zadostuje, in povrhu denimo še nekaj zaloge; marveč je pomembno imeti več od sosedu? Naslednji odgovor, ki pač ni edini, je pa gotovo eden izmed relevantnih, se sliši zelo čudno in banalno – vendar zelo pritlehna je pravzaprav tudi sama tovrstna tekmovalnost: zato, da

ga prekosimo na področju spolne selekcije. Ali po domače: da pritegnemo več morebitnih reprodukcijskih partnerjev oziroma da nam, navsezadnje, obstoječi ne pobegne(jo) k njemu. V tem smislu ni, kajpak zlasti za moškega, bogastva, slave in oblasti nikoli dovolj. In kadar ni mogoče povečevanje tega ali onega pri sebi, pride prav tudi varianta zmanjševanja istega pri drugih. Včasih tudi za ceno lastne škode – vse dokler ta v končnem smislu še vedno pomeni korist.

Izven zveze s kljubovanjem, marveč le kot analogija: iz narave je znan primer irskega losa, ki je zaradi spolne selekcije, se pravi samčevskega tekmovanja za samice, postopoma razvil tako velikansko rogovje, da ga je naposled, verjetno ob zaostitvi prehrabnih in splošnih preživetvenih razmer, od tega presežnega bremena – pobralo. To je pač le evlucijski primer povsem fiziološkega predimenzioniranja, ne kaže pa pri tem seveda uzirati kakšnih moralnostnih implikacij, kot bo to veljalo v nadaljnjem primeru, ki se na tegale navezuje.

Na manjvrednostni lestvici najbrž še nekoliko dlje od malo prej navedene oblike kljubovalnosti je namreč tista, ki ne pelje nikamor, niti k relativni lastni koristi – marveč izključno v propadanje obstoječih dobrin. Tako kot pri rogovih irskega losa in tako kot pri presežnem oziroma pretiranem altruizmu velja tudi tu, da je stvar sicer pač nekje evlucijsko nastala, vendar pa je šla na svoji poti predaleč in onstran vseh funkcionalnih, kot v tem konkretnem primeru že zdavnaj prej seveda tudi moralnostnih meja. Njeno ime je kajpada – zloba.

6. Trma

Za razliko od kljubovalnosti, v zvezi s katero sem se pač odločil, da bo v moji rabi nosila bolj ali manj striktno negativen predznak, pojmem trmo kot nekaj načelno manj neprijaznega, nezaželenega in zagovednega. Trmo bom vzel za *a priori* navtralen pojem, ki pa se v odvisnosti od nadaljnega konteksta lahko nato pokaže kot malo bolj nagnjen na eno ali pa na drugo stran, katerih skrajni točki označujeta besedi kljubovalnost (in to zlobna) ter na drugi strani *ponos* (se ve, upravičen). Trma je vsekakor psihična poteza intenzivno čutečega in živečega posameznika – ki je pri tem lahko bodisi radikalno pomemben za človeštvo, lahko pa je, bogme, zadrt tepec, da takega svet ne vidi zlahka.

Ker je tudi zame, kadar pač ne plovem vzdolž mirnega veletoka spontanosti, značilna razmeroma precejšnja zagnanost pri stvareh, ki si jih želim doseči, in pri posameznih stališčih, o katerih sem prepričan, ali so mi preprosto všeč – bom na nadaljnjih straneh ob navezavi na pravkar obravnavano snov

prešel v zelo svojeglavo izbrano disgresijo; njena tema je pač že od otroštva naprej eno mojih najpriljubljenjših področij.

Junaki iz stripa

Kot pri večini drugih stvari, se tudi pri izbiri svojih najljubših stripovskih junakov nisem nikoli kaj dosti šel – v smislu, da bi se oziral po trendih. Sem preprosto kmet (skoraj brez zemlje), česar pa niti ne obžalujem niti nisem na to ne vem kako ponosen. Alana Forda, ki je veljal za zakon, kot bi temu rekli sedaj, sem sicer prebiral in tudi zelo spotoma in neambiciozno spravljal na kup, tako da imam danes v glavnem večino teh zgodb, pač v tej ali oni izmed številnih znova in znova od začetka izhajajočih izdaj. A to nikoli ni bil moj osrednji junak, moj zgled. Saj bi bilo, vsebinsko gledano, navsezadnje tudi malce čudno, če bi bil – in to komurkoli in seveda tudi katerikoli drug od njegovih kolegov iz *grupe TNT* oziroma sploh nastopajočih v omenjenem stripu.

Malo drugače je s tistimi pravimi, stereotipnimi in niti malo ironiziranimi junaki, kakršna sta komandant Mark in Zagor. To sta bila, brez pretiravanja, dva osrednja fiktivna lika iz mojega otroštva in mladosti. Prebirati in zbirati sem ju začel nekje v začetku tretjega razreda, se pravi precej let po tistem, ko sta začela izhajati. Pokazal sem se za zelo vztrajnega kolekcionarja. O stripih, ki so mi manjkali, se mi je pogosto celo sanjalo, da sem jih dobil, in to so bile najbrž najlepše sanje mojega življenja. Danes ni materialne stvari, ki bi me lahko tako zelo razveselila, kot me je v tistih časih kakšen na novo dobljen star strip. In po mnogih letih, tam nekje v drugi polovici gimnazijskega obdobja, sem končno zbral čisto vse dotlej izdane Marke; medtem ko me Zagor psihično ni tako silovito mučil – a tudi njega sem zbral tako rekoč vsega, zlasti ko sem nekoč na železniški postaji v Taormini naletel na skoraj celotno kolekcijo njegovih starih izdaj. Da, tudi na italijansko jezikovno področje sem prešel deloma v ta namen, oziroma se ob tem čisto mimogrede kar solidno naučil jezika, tako da lahko danes po potrebi mirne duše berem tudi strokovno ali drugo literaturo v tem jeziku (in pravkar povedano je kakopak le še en nadaljnji svojevrsten primer skrivne igre v službi resnega življenja). Pri nas pa sta Mark in Zagor izhajala v zbirkah Zlatna Serija ter Lunov Magnus Strip, in sicer v Novem Sadu, kar je seveda pomenilo, da smo posamezni fantje dodobra spoznali simpatični srbohrvaški jezik – ki ga v neki naši mali veseljaški družini še dandanes brez izjeme in v svojo neizmerno zabavo uporabljamo na vseh pivskih srečanjih.

Mark, moj najljubši junak, je živel v trdnjavi Ontario na istoimenskem jezeru in se v sedemdesetih letih 18. stoletja boril proti Angležem, *crvenim mundirjem*, za ameriško neodvisnost. V nobeni zgodbi se ni niti za hip pokazal v kaj manj kot idealni luči:

bil je sposoben, hraber, požrtvovalen, dober, velikodušen, močan, spreten in seveda lep. In če pogledam danes, spričo vsega tega morda tudi malce dolgočasen. A bog ne daj, da bi mi to kdo omenil v tistem obdobju. Oziroma, če sem pošten – še danes. Nekako tako, kot lahko kdaj rečemo kakšno čez svoje najbližje – mi sami; a gorje tistemu morebitnemu zunanjemu udeležencu in poslušalcu, ki se nam pri takšnem izrekanju mnenja pridruži, oziroma celo pristavi kakšno lastno tosmerno izkušnjo ali domisljico v zvezi s temi našimi – najdražjimi.

Zagor, le za spoznanje nižje na moji tedanji hierarhični lestvici, ki je bival približno stoletje pozneje kot prejšnji, in to v pravljичnem, med drugim – logično prav neumestno – z lianami prepreženem pragozdu Darkwood nekje na severu ZDA, med Indiano, Pensilvanijo in Ohiom, pa je poleg vseh že prej naštetih imel tudi to lastnost, da je bil malce nastopaški in ekstravaganten – pa ne morda zaradi škornjev, ki jih je stalno nosil, saj je imel takšno obutev tudi prej obravnavani in sploh še marsikdo v tistih preteklih časih. Vendar njegova glavna razlika od Marka je bila ta, da se je občasno silovito razjezil – *Zagorov gnev* je značilna sintagma, ki je pomembno opredeljevala njegov temperament. In s tem se še na povsem eksplicitni ravni vračamo k rdeči niti tukajšnje pripovedi.

Huda ura tega našega junaka ni bila nikoli iz trte izvita, marveč ga je vselej razjarila le kakšna velika krivica oziroma zanj neznosna provokacija. V svojem besu je razbijal notranjščine, kot je bil naprimer kak skrivni laboratorij fanatičnega znanstvenika, ali pa je premikastil tudi po celo gručo impertinentnežev in barab. V nuji je kakšnega poslal tudi v večna lovišča – a do te stopnje ga je morala prignati že res huda neposredna grožnja, ko je šlo za njegovo lastno življenje ali pa za preživetje koga izmed prijateljev oziroma po krivici zatiranih drugih ljudi (navkljub svoji večji splošni obvladanosti pa v tem oziru tudi prejšnji, Mark ni bil nič manj aktiven in učinkovit).

Karakterna značilnost, ki je mirnodobna spremljevalka oziroma adekvat vase zaverovanega besa, je – naša draga trma. Prepričanje o svojem prav in dosledno uresničevanje zastavljenih ciljev tako rekoč za vsako ceno. Vendarle je pri tem pomemben, najpomembnejši, podatek ta, da cena, ki jo je posamezni trmoglavež tukajšnje moralne vrste pripravljen plačati, ni v navzkrižju s koristjo eventualno udeleženih nedolžnih tretjih oseb. Gre torej za prefinjeno samoreguliran mehanizem, ki človeku omogoči sila trdno držo ali tudi radikalen izpad nasproti nekemu ciljnemu objektu, vendar šele po tistem, ko je karseda jasno, da je ta objekt realni krivec oziroma tisti, ki v dani situaciji nima prav. Tako lahko seveda zelo utemeljeno govorimo o trmi – pa tudi o nekaterih drugih navidez ekscesnih izbruhih strasti – kot celo o dodatni pomembni moralni vrlini živega človeka.

In še nekaj, za konec te stripološke avanture: prav dosti dvoma najbrž torej ni, od kod sem, *il sottoscritto* oziroma *niže podpisani*, potegnil tako rekoč glavnino svojih življenjskih nazorov in vrednot; da seveda ne omenjam področja vestimentalne estetike. Ali natančneje – ker sem ga s tem hkrati *pač* tudi že omenil, mi je na pomoč k ohrambi skrivnosti prišla... no, čisto navadna translacijska inventivnost. Prosim.

Da ne bo slučajno pomote: kdor je tale komplicirani dovtip dojel, mora biti že hudo velika kapaciteta – in bilo bi mi v čast, če bi se mi kdaj predstavil. Zelo resno mislim. Tako nekako je to kot pri zgodbah o Sherlocku Holmesu ali Herculu Poirotu (ta dva sta prišla na vrsto nekoliko pozneje od mojih stripovskih veličin, a zato tudi v precejšnji izdatnosti): prepričan sem, da si je bilo veliko lažje avtorju nekaj nemogočega izmisliti kot pa bralcu ta trik nato razvozlati. A če velja, da so detektivske štorije polne *logičnega sklepanja* in *nevarnosti*, bi bil v zvezi s trenutno ponujanim pisanjem že kar skrajni čas za logičen sklep, kako zadeva nevarno prehaja v grafomanijo...

Junaki književnosti

Iz preteklosti se je ohranilo veliko knjig in najrazličnejših zapisov – a večina vsega tega ima za povprečnega sodobnega človeka kvečjemu estetsko oziroma, cinično rečeno, statusno vrednost. Razen zgodovinarjev ter deloma filozofov in teologov dandanes le redkokdo preučuje stare papirje in se iz njih uči česa koristnega za svoj sedanji obstoj. Originalnih izvodov besedil skoraj nihče med nami ne prebira tudi iz dodatnih, čisto praktičnih razlogov: ni jih toliko na voljo in poleg tega tudi nimajo neomejene življenjske dobe, temveč se trgajo in razpadajo. Zato prebiramo kvečjemu njihove nove izdaje. Če jih razumemo v izvirniku, toliko bolje, sicer pa v prevodu.

Toda le najpomembnejši avtorji iz človeške preteklosti so do danes ostali tako pomembni, da si jih sploh želimo brati. Beletrija je pri tem še razmeroma obstojna – zato pa toliko bolj kot za literate velja prejšnja trditev za znanstvene učenjake, saj je njihov nauk že zdavnaj dopolnjen in nadgrajen, medtem ko je sam njihov slog praviloma manj izvrsten kot pri prvih. Kaj torej sploh ohranja nekega preteklega manj beletristično sijočega pisca? Nič kaj zares oprijemljivega. Spomin na to, kaj je takrat naredil – in ne dosti več kot toliko.

No, bodimo pošteni: še nekaj je. Zelo pomembno je bilo namreč tudi to, da je dani ustvarjalec ne le na splošno zviševal narodnostni ugled svoje nacije navzven, marveč smo zelo oziroma prav posebej ponosni tudi na to, če je kdo pisal v domačem, slovenskem jeziku; to, da je bilo delo potem prevedeno v svetovni jezik, pa je bila seveda hkrati nujnost in velika čast.

Rečemo: ta se pa res ni prodal tuji veljavi, temveč je ostal zvest narodu in idealom in tako naprej. Še pred kratkim umrlemu odmevnemu psihologu Trstenjaku je slovenstvo pelo hvalo spričo dejstva, da ni hotel prevzeti profesure v tujini, ker bi moral s tem predavati v nematerinem jeziku.

No, vsak strumen slovenski mladi ali srednji ali kakršenkoli že raziskovalec (na literate, bednike, ki tako ali tako ne prinašajo nobene finančne koristi, lahko pač mirno pozabimo) je tu moral zavohati trohnoten anahronistični duh. Zdaj, v tem novem svetu, kjer vlada učinkovitost, štejejo ravno objave v tujih, uradno visoko kvalificiranih strokovnih revijah. Kdor na tem svetu karkoli pomeni, piše v angleškem jeziku in to s karseda brezosebnim oziroma avtorsko neprepoznavnim slogom. Vsi primerljivi med seboj po enem samem veličastno učinkovitem obrazcu.

Ne, tega sarkastičnega sloga ne zmorem več, gremo naprej po domače. Vsa zadeva je še nekoliko dodatno perfidna in zagamana: poleg vsega tega tehnokratskega nasilja, ki ga izvajajo inštitucije nad ustvarjalcem, je navsezadnje tudi njemu samemu kot avtorju veliko bolj v interesu, da piše v angleščini, da ga bo vsaj kdo bral in citiral – tudi to je namreč eden od imperativov sodobnega sveta. Problem je v principu sicer rešljiv: piši po svoje in naj te nato prevajajo drugi. A kako za vraga te bo kdo sploh začel prevajati – razen seveda za tvoj morebitni denar – dokler te niti upošteva ne nihče, saj se še nisi uveljavil niti doma. In doma se boš lahko uveljavil le tako, da se boš predtem izkazal v tujih revijah...

No, s takšnimi ali podobnimi lamentacijami seveda nikoli nihče nikamor ni in ne bo prišel – in po svoje je morda celo prav tako. Kdor ima kaj pomembnega povedati, bo to počel tudi povsem mimo vsakršnih uradnih ustanov in bo, če ima prav, prej ali slej verjetno tudi sprejet. Nesmiselno je tarnati nad krivičnostjo sveta, kajti v tistem hipu tej krivičnosti sam izrekaš priznanje, da ima realen vpliv nad tvojo svobodno voljo, in šele to je tvoj prvi pravi poraz.

Vrednote so v resnici prav drugače. Znotraj svojeglavih posameznikov, ki se ne dajo in ki se odločijo za ustvarjanje v svojem jeziku in vsak v popolnoma svojem slogu. In to verjetno, vse dokler se bo to njim samim tako zdelo.

7. Konec

Razmišljam, kako bom tele kombinacije zaključil – in potem tudi jih; preden pa zaprem dokument in ugasnem računalnik, pozvoni.

Spodaj je Ivan. On, ki si je izmislil posebno, simbolično in tako rekoč življenjsko igro, Zmajev šah, in ji posveča velik del svojih sedanjih let. Pred časom mi je razlagal njena pravila, silno navdušen

sem bil tudi nad samim fizičnim izdelkom, ki pa je pri vsej stvari gotovo še tisto najmanj; in sem se pričel veseliti časa, ko bom morda lahko ure in ure z njim predsedel na tleh v njegovem stanovanju z oknom na malce surrealistično križišče na Celovski in se posvečal samo tej igri. Toda dotlej imam še toliko svojih načrtov, lastnih iger, tudi takih, čutim, za katere za zdaj še niti ne vem.

Povem mu, da ravno odhajam na trening. In on pove meni, da ravno prihaja od tam. Sva v različnih klubih, a ukvarjava se z istim športom. Škoda, si mislim, pride prijatelj, pa mu ne odprem vrat... pa saj se bova videla prihodnji teden v društvu pisateljev. Grem na trening. Že vnaprej planiram, da bom – česar drugače nikoli ne storim – odšel pred koncem, kajti na televiziji je silna košarkarska tekma, ki sem se je veselil že celih zadnjih deset dni. Naši igrajo proti Italijanom, slabo, a le minimalno izgubijo. Povratna tekma bo pri nas.

Včeraj sem v Trstu na drugi strani ceste videl lepo napravljenega mladeniča, ki je igral klarinet. Mudilo se mi je, pa nisem šel tja, da bi mu dal petsto ali tisoč lir. Mudilo se mi je videti pristaniško morje, preden sem takoj zatem odšel in prispel na ulico Niccolaja Machiavellija k avtu točno ob dogovorjeni uri za odhod domov. Prav gotovo je zaslužil dovolj tudi brez mene. A nikoli ne bom čisto zares vedel. Moje odhajanje po tisti široki in nič prometni cesti je do konca spremljala melodija pesmi My way.

LITERATURA

- BINMORE, K.: *Playing fair – game theory and the social contract*. Cambridge: The MIT Press, 1994.
- BLAKE, W.: *Proverbs of hell*. V: *Poems and letters*. Middlesex: Penguin Books, 1986: 97.
- HARDIN, G.: *The tragedy of the commons*. *Science* 1968; 162: 1243–8.
- HILLIS, W. D.: *Close to singularity*. V: Brockman J (ur). *The third culture*. New York: Simon & Schuster, 1996: 379–86.
- LANGTON, C. G. (ur.): *Artificial life*. Reading MA: Addison-Wesley, 1989.
- ŠTERN, A.: *Altruizem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996.
- ŠTERN, A.: *V sorodu z Danielom*. V: *Metabiologija*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa, 1997: 62–76.
- WILSON, D.S., L. A. Dugatkin: *Altruism: contemporary debates*. V: Keller EF, EA Lloyd (ur). *Keywords in evolutionary biology*. Cambridge: Harvard University Press, 1992.